

КЕҢЕС: «Бала эмоциясын түсініп, қолдау жолдары»

**«Тәрбиенің күдіреттілігі – ол жеке тұлғаның
жанды қайнар бұлағынан байқалады».**

К.Д. Ушинский

Қазіргі психологиялық - педагогикалық теорияда мектеп жасына дейінгі баланың жағымды эмоцияларын дамыту тек кәсіби мамандыққа ғана байланысты емес ол, тәрбиешінің жеке дербес қасиеттеріне де байланысты деп тұжырымдаған. Мектепке дейінгі ерте жас шамасындағы балаларға ерекше қарым-қатынастар талап етіледі. Олар өте мейрімді, нәзік, өте сенгіш келеді. Сондықтан бұл жас шамасындағы балдырғандарды қамқорлыққа алу, жараламай тәрбиелеу өте маңызды деп ойлаймын. Топта балаларға жақсы және жайлы болу қажет.

Ерте жас шамасындағы сәбиді тәрбиелеуде ешкім де анасын алмастыра алмайтыны туралы ұмытпау керек. Сондықтан, тәрбиеші – психолог оларды ананың тұлғасындай жұмыс істей білу керек. Мысалы, шығармашылық жұмыстарды баламен бірге анасына көрсету үшін істеу керек деп, балаларға айтып отырған жөн. Ата - анасының сенімділігі арта түсіп балаға деген анасынан басқа да сүйіспеншіліктер оятады деп ойлаймын.

Баланың эмоционалды көңіл – күйі саласының психологиялық диагностика әдістері өте көп. Психологтың көмегімен психологиялық диагностика қолданылуы керек. Бірақ бұл әдістердің барлығын пайдалану мүмкіншілігі бола бермейді.

1. Тәрбиешілер тестеудің нәтижелерін дұрыс түсіндіріп беру үшін жеткілікті психологиялық дайындықта болуы қажет.
2. Тәрбиешіге тестің нәтижелері жиі үрейлі немесе қияңқы балалардың тобы көрсеткішінде жеке балаға деген қарым – қатынасқа әрекетсіздікке әкеп соғады.

Диагностиканың нәтижесі осы жағдайда үлкен қаталікке әкеліп соқтырады. Эмоционалды көңіл – күй пайда болуын бағалауда Г.Степанова баланың іс – әрекет реакцияларын ескере отырып бес балдық шкала жасаған. Бұл шкала бойынша баланың эмоциялық күйін бағалауға болады.

Мектепке дейінгі балалық шақ – денсаулықты қалыптастыру және жеке тұлғаның дамуындағы адамның өміріндегі ең маңызды кезеңі. Сонымен қатар – бұл кезде баланың айналасындағы ересектерге, яғни ата-аналары мен тәрбиешілерге тәуелді деп ойлаймын. Келеңіз жағдайлар, жүріс – тұрыс, әлеуметтік және эмоционалды мәселелер зардаптылары баланың болашағына тікелей әсерін тигізеді. (баланың құқығы және басының қасиеті.)

Баланың іс – әрекетінің сипаттайтын ең маңызды салалардың бірі – негізінде нормалар және ережелердің меңгеруі оның әлеуметтік дамытуы болып табылады: бір жағынан, баланың заттық әлемнің қағидаларын түсінуі қажет.

Екінші жағынан – адамдарға деген қарым – қатынастың ережесі. Бұл процессте баланың мінез – құлқының эмоционалды күйзеліске ұшырауы ата – аналары мен айналасындағылардың кері әсерінен тууы мүмкін. Мінез – құлық эмоционалды күйзеліске ұшырайды. Баламен ананың қатынастардың бұзушылығы, қолайсыз психологиялық ахуал тағы басқалар патологиялық факторлар неготивті факторлардың бір қатарының әсерімен бірақ балада әлеуметтік – эмоционалды сәтсіздіктің белгілері қалыптасады. Орыңыз теріс эмоциалар болады, жеке организиніңдамуының процессіне кері әсер етеді. Демек, тәрбиешілер мен психологтардың алдында осыған байланысты балаларды өмірге деген сүйіспеншілігін арттырып, қоғамға және жеке адам басындағы қайғырулар, басқа адамдардың сезімінде елең ету. (оған көмекке келу, қуану және қайғыру.)

Өз эмоцияларымен басқара білу – мектепке дейінгі жастағы балалардың ең басты жетістігі. Сондықтан эмоционалдық функция ол мектеп жасына дейінгі баланың орталық психикалық функциямен деп аталады және соған еріксіз түрде айналады.

Л.С. Выготскийдің айтуынша «Мектепке барғанша баланың эмоционалды – реакциялары, баланың мінез – құлығына тікелей үстемшілдік етуін жоғалтады. Бала өз эмоцияларымен басқаруды үйренеді.» Бұл, алайда, мектеп жасына дейінгі мерзімнің соңғы кезінде қызу өмірдің жеткілікті тәжірибесімен ғана ие болатындай жағдай болуы мүмкін.

Ұлы педагогтардың пікірінше, мектепке жасына дейінгі баланың эмоционалды көңілінің дамуы оның тәрбиесінің ең маңызды шарттарының бірі болып табылады. Мектепке жасына дейінгі баланың эмоционалды күйзелуі болашақта жеке тұлға болып қалыптасуы үшін қауіп – қатар тудырады. Баланың ішкі эмоция көңіл – күйінің қатынасы әлеуметтік жағдайы даму үшін ықпал етеді.

Міне осыған орай мектепке жасына дейінгі баланың эмоционалды, әлеуметтік және адамгершілік жағынан дамуытығыз байланысты деген ұғым қалыптасады. Қазіргі заман педагогика ғылым тұрғысынан қарасақ баланың әлеуметтік – эмоционалды дамуы ол мектепке жасына дейінгі баланың өте күрделі социализациялық мәселесі.

«Социализация – әлеуметтік ортаға баланың бейімделуінің күрділі, көп жоспарлы процессі. Бұл мәдениеттену, адамгершілік құндылықтардың жүйелері.

Мынадай негізгі мақсаттар ерекшеленеді:

- 1.Мектепке дейінгі ересек жас балаларының әлеуметтік және эмоцияналды салаларының жұмыстардың мазмұнын анықтау..
- 2.Балалармен жалпы дәстүрлер, адамгершілік қағидалары туралы ойластыру және өткізу.
- 3.Бала-бақшада баланың бейімделуі қалай болады?

4.Баланың бақшаға алғаш келуі ол бала организмі мен психикасы үшін өте күрделі процесс.

Ол шынымен жаңа кезеңге өтеді, организмнің дамытуы үшін жаңа шарттар енгізіледі.

Мамандар баланың балабақшаға бейімделуінің (адаптация) **3** негізгі түрлерін ерекшелейді: жеңіл, орташа және ауыр.

Жеңіл бейімделуі - балабақшаға келудің алғашқы күнінен бастап баланың тәбеті төмендеп, балалармен ойнауға ниеті жоғалады, бірақ бұл бастапқы 10-20 күндей болады. Ата-аналар баласының бірінші айда кенеттен ауыратынын есте сақтауға керек, бірақ ауру зардапсыз 7-10 күннен аспайтын түрде өтеді.

Орташа ауырлау бейімделуі - балалардың эмоционалдық көңіл-күйі нормада (20-40 күндерден кейін) ұзақ мерзімнен астам келеді. Алғашқы екі ай бойы балада тілдік немесе физикалық белсенділіктің нақтылы өзгерістері байқала алады. Бұдан басқа, балаларда 30-40 күндерде салмақтың ептеген жоғалтуы байқалады.

Баланың ауыр бейімделуі - (пневмония, бронхиттер, құлақтың қабынуы және тағы басқалар) кедергілермен ағатын көп ауруларда (бала көп жылайды, анасынан ажырағысы келмейді, отыруға арналған жағдайда ұйықтайды, бұғады, мінез-құлықтағы табанды өзгерістері болады. (өсу, салмақ) физикалық көрсеткіштер де, зерделі дамыту да ауыр формасы бар балалардың бейімделулерінде балабақшада кенет баяулайды. Егер баланың күйі 60 күннен астам бір ыңғайланбаса ата-аналар шара қолдану керек.

Психологтар баланың бейімделуін жеңілдету үшін бірнеше негізгі жаттығуларды қабылдауына көңіл бөлу керек.

Баланы бақшаға баруға алдын ала әзірлеуі, және үйрету (горшокпен қолдану қасықтар, шыны аяқ, пайдалану, жуыну) өзіне қызмет көрсетудің дағдыларын балдырғандар сөзсіз жасайды.

Сәбидің ата - аналарымен бірге алдын ала мектепке дейінгі мекемеге кіріп-шығуы, топ бөлмесімен және тәрбиешілермен, бақшаның тәртібімен танысуы керек. Балабақшаға баласын беретін, ата - аналардың алдында бақша туралы тек қана жағымды сәттерді балаға айтуы, сонымен бірге баланың жанында аз уақыт қалуға мүмкіндік беруге болады. Ата-анасы баласын бақшаның ауласында серуенге шығарып балаларды бақылатады.

Балабақшада баланың машықтануы 1-2 сағаттан бастауға керек, бір жұмадан кейін түскі тамақ және ұйқыға қалдыруға талаптануға болады. Ата - аналар қашан бала күні бойы қалдыруға мүмкін болатынына көз жеткізгенде қалдырады.

Сәбидің жеке басының дамуы ерте кезеңнен басталады. Баланың дамыуында ықпал етуші ол бала өмірінде кездесетін жағдайлардың түгелдей дерлік бола алады! Баланың даму процессіндесінде ересектер үлкен ықпал етеді. Бірақ баланың дамыту ортасына беру өз ерекшелігімен көрінеді. Баланың эмоцияналды көңіл-күйін дамытуы, баланың тілін дамытуы, баланың

психикалық және психологиялық дамытуы – баланың жан жақты дамытуы жанашыр адамдардың қатысуысыз өте қиын болар еді.

Баланың дамуына әсер етпейді деу мүмкін емес. Медия - деген үлкен «әлем терезесі» деуге болады, мұнда ең бастысы кішкентай алалардың осы «терезеге» дұрыс қарай білуге ықпал ету деп санаймын. Сондықтан баланың аналитикалық қабілеттілігі мен ойлау жүйесін дамыту қажет.

1ден 3 жасқа дейінгі баланың эмоционалды көңіл-күйінің дұрыс дамыту үшін оның жетістігін дәлелдеп, үнемі мадақтау маңызды деп ойлаймын.

3тен 6 жастағы баланың эмоционалды көңіл - күйінің дұрыс дамуы әлеуметтік белсенділікпен де байланысты. Бұл жас шамасында балалар әдетте сюжетті - рөлді ойындар қызықты. Ойын кезінде әртүрлі жағдайларда адамдардың қарым - қатынасын түсінуге көмектеседі. Баланың дамуы мектеп жасындағы балаларға да жалғасады.

Балалардың дамытудың орталары (спорт орталықтары, арт-студия) мамандандырылған орта білім болады.

Баланы дамыту үшін орталықтардың әсері көп. Баланың өз таңдауы, балабақшадан кейінгі эмоция жағдайын байқауға болады.

Баланың психикасының дамуына ықпал ететін ол биологиялық және әлеуметтік факторлар.

Биологиялық фактор: (жүйке жүйесінің дамытуы) адам психиканың ортақ ерекшеліктері, сонымен бірге тұқым қуалаушы жеке ерекшеліктерді бұл жерде есепке алынады.

Әлеуметтік фактор: баланы қоршаған жақындары және дұрыс тәрбие беру.

Басқа балалармен ойын кезінде баланың эмоционалды портреті айқындалады.

Мектеп жасына дейінгі балалар үшін оқу іс – әрекетін ұйымдастыруда баланың эмоционалды көңілінің ықпалы зор.

Мектеп жасына дейінгі баланың эмоционалды компоненттерін есепке алу қажет деп санаймын. Білім беру жолдары және әр түрлі іс – әрекет кезінде баланың эмоционалды көңіл – күйіне ойын ықпал етеді. Ойындарды әр ұйымдастыру оқу іс-әрекетінде қолдану қажет. Эмоционалды компоненттің функциялары адамның бағалы құндылықтарының ең маңызды шарттары. Психологтар эмоция парасатының 5 тармағын ерекшелейді.

1. Сезім, яғни ол пайда болатында сезімді ажырату. (өзін-өзі тану)
2. Олар лайықты шеңберлерден шықпау үшін сезіммен қарап анықтайтын эмоциялармен басқару.
3. Эмоцияларды бақылау - бұл қабілеттілікті арттыру, тыныштық күйіне өзін келтіру.
4. Өзара арақатынастардың сүйемелдеу.
5. Жас ерекшелікке байланыстысы мінездемелер.

Мектеп жасына дейінгі кіші балалар ертегілердің кейіпкерлеріне еліктейді және қиыншылықтарына болысуға ниет қылады.

Негізгі эмоцилар: ренжу, қуану, тынышталу, қорқу.

3 – 5 жаста құрдастарына құштарлық сезімі дамиды. Жаңа әзілдесу сезімі оянады, әзілдерді түсінеді және әзілдеуді жақсы көреді, өз эмоцияларын баяулатып, кез келген ым арқылы және ымдап сөйлесу эмоциялардың сыртқы белгілерін білдіреді. Негізгі эмоциялары: қайғы, ашу, қорқыныш, таңдану, қызығушылық, тыныштық, қуаныш.

5-6 жаста – мектепке баратын уақыттың жақындауын сезінеді: біреулер үрей сезімдері, ал, екіншісінде қуаныш сезімдері пайда болады..

Негізгі эмоциялар: қорқыныш, ашу, ыза, қайғы, таңдану, мүдде, тыныштық, ар, жазалау, қуаныш, күндеушілік, жеркенушілік.

Эмоционалды көңіл-күйдің дамытуы осындай бөлімдерден тұрады.

Мектеп жасына дейінгі баланың эмоционалды дамуында (театр) сахналаудың әсері маңызды болады. Өздеріне көптеген жақсы әсер алады.

Эмоциялар, бір жағынан, бала күйінің индикаторлары болып табылады, екіншіден оның танымдық процесстері және мінез-құлық, логикаларына оның ықыласы, қоршаған ортаны қабылдауды ерекшеліктің бағытталғандығын анықтауда ықпал етеді деп есептеймін.

Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығында бала тәрбиесі мен білім беру жүйесін нығайтуда баланың эмоциялы күй-жағдайына көбірек көңіл бөле отырып дамытудың негізгі мәселесі болып қарастырылған. Қоғамның дамуындағы жеке адамның эмоциясы тұрақты нормада болуының қоғамға әсері, экономикалық техниканың жетістіктеріне жетуге итермелеуіне орай, бүгінгі таңда осы проблема ауқымды, өзекті мәселе.

Сондықтан мектеп жасына дейінгі балалардың бойында неғұрлым көбірек психологиялық көмек көрсетіп, ойындар ұйымдастыру арқылы олардың сеніміне кіріп кері әсерден арылуға көп мүмкіншілік жасау қажет.

Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоциялық күйінде көрінетін жағымды және агрессия түрлерін ашып көрсетіп олармен жұмыс жасау мақсатын алға қойсақ дегім келеді.